

**รายงานฉบับย่อสำหรับผู้บริหาร
(Executive Summary)**

**การศึกษาสถานภาพองค์ความรู้และศักยภาพการผลิตโคพื้น
เมืองของเกษตรกรรายย่อยภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน**

คณะผู้วิจัย

**รศ. ดร. สุทธิพงศ์ อริยะพงศ์สรรค์
รศ. น.สพ. ดร. ประสาน ตั้งควัฒนา
นายเวชสิทธิ์ โทบุราณ
นายอดิศักดิ์ สังข์แก้ว
นายถนอม ทาทอง**

ตุลาคม 2546

รายงานฉบับย่อสำหรับผู้บริหาร
(Executive Summary)

การศึกษาสถานภาพองค์ความรู้และศักยภาพการผลิตโคพื้นเมืองของเกษตรกรรายย่อยภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

คณะผู้วิจัย

รศ. ดร. สุทธิพงศ์ อริยะพงศ์สรรค์
รศ. น.สพ. ดร. ประสาน ตั้งวัฒนา
นายเวชสิทธิ์ โทบุราณ
นายอดิศักดิ์ สังข์แก้ว
นายถนอม ทาทอง

ตุลาคม 2546

รายงานฉบับย่อสำหรับผู้บริหาร (Executive Summary)

การศึกษาสถานภาพองค์ความรู้และศักยภาพการผลิตโคพื้นเมืองของเกษตรกรรายย่อยภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

คณะผู้วิจัย

รศ. ดร. สุทธิพงศ์ อริยะพงศ์สรรค์¹

รศ. น.สพ. ดร. ประสาน ตั้งวัฒนา²

นายเวชสิทธิ์ โทบุราณ¹

นายอดิศักดิ์ สังข์แก้ว³

นายถนอม ทาทอง¹

¹ภาควิชาสัตวศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ ม. ขอนแก่น

²ภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะสัตวแพทยศาสตร์ ม. ขอนแก่น

³ภาควิชาสัตวศาสตร์ ๕ คณะสัตวแพทยศาสตร์ ม. ขอนแก่น

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (ฝ่ายเกษตร)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

คำนำ

การเลี้ยงโคเนื้อในปัจจุบันมีการนำเอาพันธุ์โคเนื้อจากต่างประเทศมาปรับปรุงพันธุ์โคพื้นเมืองเนื้อของไทยเพื่อให้มีขนาดใหญ่ขึ้น ให้ผลผลิตเนื้อมากขึ้น อย่างไรก็ตามโคลูกผสมโดยเฉพาะโคที่มีเลือดโคต่างประเทศสูง ๆ นั้นไม่เป็นที่นิยมเนื่องจากไม่สามารถทนต่อสภาพแวดล้อมของไทยโดยเฉพาะปัญหาด้านอากาศร้อน เกษตรกรบางแห่งจึงยังคงนิยมเลี้ยงโคพื้นเมืองของไทยอยู่

โคพื้นเมืองนั้นเป็นโคที่มีขนาดเล็ก น้ำหนักเมื่อโตเต็มที่เพียง 300 กิโลกรัม แต่มีคุณลักษณะดีเด่นหลายประการ คือมีความสมบูรณ์พันธุ์สูง ผสมพันธุ์เก่ง ผสมติดง่าย เลี้ยงลูกเก่ง ใช้ประโยชน์จากอาหารหยาบคุณภาพต่ำได้ดี ทนทานต่อโรค แมลงและอากาศร้อนได้ดี นอกจากนี้การประกอบอาหารโดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็นิยมใช้เนื้อโคพื้นเมืองเนื่องจากไขมันน้อย

แม้ว่าโคพื้นเมืองจะยังคงเป็นที่นิยมโดยเฉพาะในเกษตรกรรายย่อยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ข้อมูลองค์ความรู้ต่าง ๆ ด้านพันธุ์และการผสมพันธุ์ อาหารและการให้อาหาร รวมทั้งการจัดการนั้นยังคงมีอยู่น้อย ขาดการรวบรวมและประมวลองค์ความรู้ให้ชัดเจน วัตถุประสงค์ของโครงการนี้จึงเป็นการรวบรวมและประมวลองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาวิจัยและส่งเสริมการเลี้ยงโคพื้นเมืองสำหรับของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือเพื่อการประยุกต์ใช้สำหรับเกษตรกรในภูมิภาคอื่นต่อไป

ทางโครงการใคร่ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่เห็นความสำคัญของการเลี้ยงโคเนื้อพันธุ์พื้นเมืองโดยการให้งบประมาณสนับสนุนในการประมวลองค์ความรู้ทางด้านการเลี้ยงโคพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในครั้งนี้

สารบัญ

	หน้า
คำนำ.....	3
บทคัดย่อ.....	5
Abstract.....	6
ความสำคัญของปัญหา.....	7
วัตถุประสงค์ของศึกษา.....	8
ขอบเขตของการศึกษา.....	8
วิธีการศึกษา.....	8
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
นโยบายภาครัฐในการผลิตโคพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	9
ลักษณะพื้นที่เลี้ยงสัตว์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	9
ปัจจัยเกื้อหนุนต่อการเลี้ยงโคเนื้อในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	9
จำนวนประชากรโคพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	10
ข้อมูลผลงานวิจัยด้านเทคโนโลยีและการจัดการโคพื้นเมือง.....	10
1. ข้อมูลด้านพันธุ์โคพื้นเมือง.....	10
2. ข้อมูลด้านการปรับปรุงพันธุ์และเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต.....	11
3. ข้อมูลด้านอาหารและการปรับปรุงคุณภาพอาหาร.....	11
4. ข้อมูลด้านการจัดการการเลี้ยงโคพื้นเมือง.....	11
5. ข้อมูลด้านการตลาดโคเนื้อและอื่นๆ.....	12
6. การจำแนกกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโค.....	12
ปัญหาด้านโรคของโคเนื้อในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	13
โรคติดต่อจากสัตว์สู่คน (Zoonoses) ที่เป็นปัญหาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ....	13
ปัญหาและอุปสรรคของการผลิตโคเนื้อในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	14
ข้อเสนอแนะด้านแนวทางการวิจัยเพื่อการแก้ปัญหา.....	16
รายงานสรุปการเงิน.....	20

บทคัดย่อ

โคพื้นเมืองเป็นสัตว์ที่เกษตรกรไทยเลี้ยงกันอยู่ทั่วไป โดยเป็นการเกื้อกูลกันระหว่าง สัตว์ พืชและคน โคพื้นเมืองมีลักษณะเด่นคือ มีความสมบูรณ์พันธุ์สูง ความทนทานต่อโรค แผลงและสภาพภูมิอากาศร้อนและมีความสามารถในการใช้ประโยชน์จากวัสดุเศษเหลือทางการ เกษตรที่มีคุณภาพต่ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีข้อด้อยคือ มีขนาดเล็กและมีอัตราการเจริญ เติบโตต่ำ การศึกษาในครั้งนี้เป็นการประเมินศักยภาพ อุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ของการเลี้ยง โคพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อให้ทราบถึงแนวทางการวิจัยและพัฒนาการผลิตโค พื้นเมืองในอนาคต ซึ่งดำเนินการทั้งโดยการรวบรวมข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ บทความและราย งานการวิจัย และรายงานประจำปีของหน่วยงานต่าง ๆ การสำรวจข้อมูลในพื้นที่เป้าหมาย และ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างเกษตรกรผู้เลี้ยงโค กับนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิที่มี ประสบการณ์ด้านโคพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สามารถจำแนกข้อมูลที่ได้รับออก เป็นแผนนโยบายภาครัฐและยุทธศาสตร์ในการผลิตโคพื้นเมือง ลักษณะพื้นที่เลี้ยงสัตว์ ปัจจัย เกื้อหนุนต่อการเลี้ยงโคเนื้อ จำนวนประชากรโคพื้นเมือง ข้อมูลผลงานวิจัยด้านพันธุ์ ด้านการ ปรับปรุงพันธุ์และเพิ่มประสิทธิภาพการผสมพันธุ์ ด้านอาหารและการปรับปรุงคุณภาพอาหาร สัตว์ ด้านการจัดการและการตลาดโคเนื้อ ปัญหาด้านโรคของโคเนื้อและโรคติดต่อจากสัตว์สู่คน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการประเมินพบว่า การเลี้ยงโคพื้นเมืองนั้นส่วนใหญ่ยังเป็นการ เลี้ยงโดยเกษตรกรรายย่อย ในลักษณะที่ผสมผสานในระบบไร่นา สภาพพื้นที่เลี้ยงส่วนใหญ่อยู่ ในทั้งทำเลเลี้ยงสัตว์สาธารณะของหมู่บ้านหรือใกล้กับพื้นที่ที่เป็นป่าเขาที่อยู่ห่างไกลจากชุมชน การเลี้ยงมีลักษณะที่ต้องอาศัยแหล่งอาหารตามธรรมชาติเป็นหลักและบางส่วนมีการผสมผสาน กับภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้าง เกษตรกรยังขาดการรวมกลุ่มอย่างเป็นระบบและขาดความต่อเนื่อง ของการดำเนินกิจกรรมเครือข่าย ขาดข้อมูลด้านพื้นที่เลี้ยงสัตว์ที่เหมาะสม ขาดข้อมูลด้าน จำนวนประชากรโคพื้นเมืองที่ชัดเจน ขาดแคลนอาหารสัตว์ตามฤดูกาล ขาดเทคนิคการคัดเลือก และปรับปรุงพันธุ์ ขาดเทคโนโลยีที่เหมาะสมในด้านการจัดการเลี้ยงโคพื้นเมือง ขาดการจัดการ ด้านการตลาด และขาดการจัดการด้านสุขภาพสัตว์ การวิจัยในอนาคตจึงควรมีการวิจัยในหลาย แนวทางเพื่อการแก้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ เหล่านี้

Abstract

Native cattle have been raised throughout the country by Thai farmers. The raising affairs exist in a way of animal-plant-human mutually supportive interrelationship. The outstanding characteristics of native Thai cattle are highly in breeding capability, diseases and insects resistance, hot and humid climate endurance and low quality agricultural by-products utilization. However, the animals are small in size and growth rate is still low. The study is an appraisal of potential, obstacles and problems of the native cattle raised in the northeast of Thailand to obtain trend of research and development on native cattle production in the future. The project was done by collecting data from dissertations, articles, research and annual reports of many livestock-related units, field survey and idea sharing among farmers and experts experienced in native cattle raising system in the northeast. The obtainable information was categorized into governmental policies and strategies for native cattle production, raising area, supportive factors, native cattle population, compilation of research articles on breed, improvement of breeding and fertility, feed and improvement of animal feeds, cattle management, and cattle and beef marketing management, cattle diseases and major zoonoses in the northeast. The data showed that cattle are generally raised by small holding farmers in integration with other planting agricultural systems. Cattle raising areas are mostly in the village public area or close to mountain or forest area far from the community. The raising system is mainly dependent upon natural feeding resources but the existing local wisdom is partially used. The farmers still lack of networking system and continuity in running the network activities. Inadequacy of information on suitable raising area and actual cattle population, scarcity of feeds during each season, lacks of breed selection and improvement techniques, appropriate technology for cattle management, marketing and animal health management, still exist. Future research projects should be done in many different directions in order to solve these problems and obstacles.

ความสำคัญของปัญหา

โคพื้นเมืองเป็นสัตว์ที่เกษตรกรนำมาเลี้ยงเพื่อเป็นการเกื้อกูลกันระหว่างสัตว์ พืชและคน เพื่อเป็นแหล่งของอาหารโปรตีน แหล่งของปุ๋ยบำรุงดิน โคพื้นเมืองไทยมีคุณลักษณะเด่นในด้านความสมบูรณ์พันธุ์สูง ผสมพันธุ์เก่ง ผสมติดง่าย เลี้ยงลูกเก่งและทนทานต่อโรค แมลงและสภาพภูมิอากาศร้อนได้ดี สามารถใช้ประโยชน์ของวัสดุเศษเหลือทางการเกษตรคุณภาพต่ำที่มีอยู่อย่างเหลือเฟือ เช่น มันสำปะหลัง ต้นข้าวโพดและฟางได้เป็นอย่างดี แต่ก็มีข้อด้อยโดยคือมีขนาดเล็ก โตช้าและให้ผลผลิตต่ำ ในอดีตนั้นภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการเลี้ยงโคพื้นเมืองเป็นจำนวนมากจนสามารถส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศได้ แต่ในปัจจุบันมีการเลี้ยงลดลงมากเนื่องจากการขาดการวิจัยและพัฒนาตลอดจนการส่งเสริมการเลี้ยงที่เหมาะสมทำให้ศักยภาพการผลิตโคพื้นเมืองไม่สูงเท่าที่ควร เกษตรกรขาดแรงจูงใจในการเลี้ยง การลดลงของพื้นที่เลี้ยงสัตว์ การขาดแคลนแรงงาน ปริมาณสัตว์ที่ลดลงทำให้ราคาโคเนื้อสูงขึ้นมาเป็นลำดับ ในระยะเวลาประมาณ 5 ปีที่ผ่านมาพบว่ามีราคาสูงขึ้นเกือบเท่าตัว ตัวเลขประมาณการขององค์การอาหารและเกษตร (FAO) แสดงให้เห็นว่าความต้องการบริโภคเนื้อโคและกระบือของคนไทยในปี 2543 มีประมาณ 6-7.4 กิโลกรัม/คน/ปี และภายในปี พ.ศ. 2553 จะเพิ่มขึ้นเป็น 10.1-14.8 กิโลกรัม/คน/ปี ในขณะที่ประเทศไทยสามารถผลิตได้เพียง 5.7-6.3 กิโลกรัม/คน/ปี และการเพิ่มอัตราการผลิตกระบือซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าโคประมาณ 5-6 เท่าตัวไม่สามารถดำเนินการได้ทันกับความต้องการ ผลการสำรวจของกรมปศุสัตว์และสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรในปี 2544-2545 พบว่า โคเนื้อที่เลี้ยงอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีอยู่ประมาณ 3 ล้านตัวและหรือประมาณ 52% ของประชากรโคเนื้อทั้งหมดของประเทศ แต่ยังไม่มีความแน่ชัดในด้านจำนวนประชากรโคเนื้อพื้นเมือง

เป็นที่ทราบกันดีว่าในแต่ละภูมิภาคของประเทศมีการบริโภคเนื้อโคที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีวิธีการปรุงอาหารจากเนื้อโคที่เป็นลักษณะเฉพาะ การสำรวจเบื้องต้นได้ข้อมูลที่บ่งชี้ว่าเนื้อโคพื้นเมืองมีรสชาติดีกว่าเนื้อโคลูกผสม นอกจากการเลี้ยงเพื่อบริโภคภายในท้องถิ่นแล้ว หากมีการใช้เทคนิคทางการตลาด การส่งเสริมหรือการสร้างรสนิยมในการบริโภคเนื้อโคพื้นเมืองให้มีลักษณะที่เป็น “ขึ้นเลลา-เข้าห้าง” หรือการสร้างมูลค่าเพิ่มและภาพลักษณ์ที่ดีให้กับสินค้า แสดงตลาดที่เป็น niche market ภายใต้หลักการด้านอาหารปลอดภัย (Food safety) หรืออาหารสุขภาพ (Healthy food) ความโดดเด่นของเนื้อโคพื้นเมืองในด้านต่าง ๆ และวิธีการปรุงที่หลากหลายให้ถูกรสนิยมของกลุ่มลูกค้าเป้าหมายได้แล้ว จะทำให้โคเนื้อพื้นเมืองไทยเป็นสัตว์อีกกลุ่มหนึ่งที่จะมีศักยภาพสูงมาก สามารถพัฒนาให้เป็นอาชีพหลักได้ โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีพื้นที่เลี้ยงสัตว์เป็นจำนวนมาก ประชาชนมีประสบการณ์และพื้นฐานการเลี้ยงมาเป็นเวลายาวนาน อีกทั้งเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ของการสร้างงานสร้างอาชีพเพื่อแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืนให้กับประชาชนในภูมิภาคนี้ แต่ทั้งนี้ต้องให้ความสำคัญในการศึกษาวิจัยและการส่งเสริมทั้งในด้านการอนุรักษ์ การจัดการด้าน

การเลี้ยง การป้องกันโรค การเพิ่มผลผลิต การชำแหละ การแปรรูป การตลาด ระบบสัตวแพทย์ สาธารณสุข ฯลฯ เป็นอย่างมาก

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อประเมินศักยภาพและอุปสรรคและปัญหาของการเลี้ยงโคพื้นเมืองสำหรับเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. เพื่อศึกษาคุณสมบัติเฉพาะของโคพื้นเมืองในด้านการผลิตและการใช้ประโยชน์
3. เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวแนวทางการวิจัยและการพัฒนาการผลิตโคพื้นเมืองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในอนาคต

ขอบเขตของการศึกษา

รวบรวมข้อมูลรายงานหรือผลการวิจัยที่มีการตีพิมพ์และเผยแพร่ระหว่างปี 2520-2546 ซึ่งคาดว่าจะสามารถรวบรวมข้อมูลส่วนใหญ่ของโคพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาข้อมูลที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ เช่น วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย บทความต่าง ๆ รวมถึงรายงานประจำปีของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. เข้าสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่เป้าหมาย
3. รวบรวมข้อมูลและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกับเกษตรกรและกลุ่มนักวิชาการที่มีประสบการณ์ด้านโคพื้นเมือง
4. นำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์เพื่อสรุปประเด็นหลักแล้วนำเสนอต่อกลุ่มนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิผู้มีประสบการณ์เกี่ยวกับการผลิตโคพื้นเมืองโดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้แนวทาง หัวข้อหรือโจทย์วิจัยที่ตรงกับความต้องการของพื้นที่
2. ได้ประมวลองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตโคพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
3. ใช้ข้อมูลเบื้องต้นในการกำหนดแนวทางในการวิจัยและพัฒนาการผลิตโคพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคิดว่าเพิ่มเติมเกี่ยวกับโคพื้นเมืองในด้านใดบ้าง

นโยบายภาครัฐในการผลิตโคพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

หน่วยงานหลักที่ต้องเป็นเจ้าภาพคือ กรมปศุสัตว์ ต้องเป็นผู้กำหนดนโยบายการพัฒนาโคเนื้อพื้นเมืองทั้งในด้านการผลิต สุขภาพสัตว์ โรงฆ่าสัตว์ การชำแหละ การตลาด อาหารสัตว์ การวิจัยด้านต่าง ๆ โดยอาจต้องจำแนกเป็นงานทางด้านโคพื้นเมืองและโคเนื้อลูกผสม แสวงหาแนวทางในด้านการส่งเสริมการเลี้ยงในเกษตรกรกลุ่มที่เลี้ยงมาดั้งเดิมและกลุ่มที่จะเริ่มต้นเลี้ยงใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ โดยแปลงจากยุทธศาสตร์การผลิตโคเนื้อครบวงจรที่จัดทำขึ้นมาโดยอนุกรรมการจัดทำแผนยุทธศาสตร์โคเนื้อครบวงจร ปี พ.ศ. 2542 ให้เกิดผลเป็นรูปธรรม อาทิ ยุทธศาสตร์สัตว์ชายแดน ยุทธศาสตร์การปรับปรุงแก้ไขระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโคเนื้อ ยุทธศาสตร์การตลาด ยุทธศาสตร์โรงฆ่าโคกระบือ ยุทธศาสตร์การส่งเสริมเพื่อพัฒนาการผลิต ยุทธศาสตร์กองทุนโค-กระบือ ยุทธศาสตร์การยับยั้งการสูญพันธุ์กระบือและโคพื้นเมือง ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนา เป็นต้น การวิจัยด้านระบบการส่งเสริมและกำหนดเป้าหมายการผลิตให้ชัดเจนจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

ลักษณะพื้นที่เลี้ยงสัตว์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่เป็นจำนวนทั้งสิ้น 105.53 ล้านไร่ เป็นพื้นที่ถือครอง 25.45 ไร่/ครัวเรือน ขนาดของพื้นที่ต่อจำนวนโคเนื้อโดยเฉลี่ยเป็น 28.47 ไร่/ตัว มีจำนวนโคเนื้อ 0.89 ตัว/ครัวเรือน พื้นที่มีลักษณะเป็นที่ราบสูง น้ำไม่ท่วมขัง ดินส่วนมากเป็นดินปนทรายที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ในภาคอื่น ๆ โดยทั่วไปมักเป็นการใช้พื้นที่ร่วมกับระหว่างกิจกรรมด้านปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ขึ้นอยู่กับฤดูกาล จึงอาจกล่าวได้ว่าพื้นที่เกือบทั้งหมดนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการเลี้ยงโคเนื้อทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

สามารถจำแนกลักษณะพื้นที่เลี้ยงโคพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เป็น พื้นที่สาธารณะทั่วไป พื้นที่ไร่-นา พื้นที่รอบแหล่งน้ำสาธารณะ พื้นที่บริเวณภูเขาทั้งที่เป็นพื้นที่สาธารณะหรือที่มีการจับจองหรือเป็นพื้นที่ สปก. อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่ายังมีศักยภาพในด้านจำนวนพื้นที่สำหรับเพิ่มจำนวนการเลี้ยงโคพื้นเมืองอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ทั้งนี้จะต้องมีการวิจัยด้านระบบการจัดการที่เหมาะสมสำหรับแต่ละพื้นที่และแนวทางหรือรูปแบบการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่สาธารณะอย่างมีประสิทธิภาพ

ปัจจัยเกื้อหนุนต่อการเลี้ยงโคเนื้อในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การที่เกษตรกรบางส่วนยังคงเลี้ยงโคมาโดยต่อเนื่องนั้นอาจเป็นผลจากการที่โคเป็นสัตว์ที่สามารถใช้แรงงานในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ ทำให้มีการใช้พื้นที่สาธารณะให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โคที่เลี้ยงอยู่ถือได้ว่าเป็นการออมทรัพย์ เนื้อและส่วนต่าง ๆ ของร่างกายสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วน เป็นแหล่งอาหารโปรตีน ในการเลี้ยงโคมีต้นทุนที่ต่ำ เนื่องจากโคสามารถใช้ประโยชน์จากวัสดุเศษเหลือทางการเกษตรได้ดี ตลาดมีความต้องการเนื้อโคที่สูงขึ้นทำให้มีราคาขายที่เพิ่มสูงขึ้นทุกปี จึงทำให้มีความเสี่ยงในการขาดทุนต่ำ มูลโคถูกใช้เป็นปุ๋ยคอกหรือ

ทำเป็นปุ๋ยอินทรีย์ และมีศักยภาพในการผลิตพลังงาน นอกจากนี้ในบางพื้นที่ยังมีการเลี้ยงโคเพื่อการกีฬาและความสวยงามอีกด้วย จึงเห็นได้ว่าปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การเลี้ยงโคยังคงมีอยู่ในประเทศไทย และหากมีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ และมีการตลาดที่ดีก็จะทำให้การเลี้ยงโคมีศักยภาพในเชิงพาณิชย์สูงขึ้นได้อีกมาก

จำนวนประชากรโคพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในระหว่างปี พ.ศ. 2531-2538 พบว่าจำนวนโคเนื้อทั้งประเทศเพิ่มขึ้นจาก 4.1 เป็น 7.3 ล้านตัว ในระหว่างปี พ.ศ. 2539-2541 จำนวนโคเนื้อกลับลดลงเป็น 5.9, 5.3 และ 4.6 ล้านตัว ตามลำดับ แต่หลังจากนั้นโคเนื้อก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งมีจำนวน 5.6 ล้านตัวในปี พ.ศ. 2545 และเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนถึง 2.9 ล้านตัว หรือร้อยละ 52.5 ของทั้งประเทศ กรมปศุสัตว์และศูนย์สารสนเทศการเกษตรได้รายงานจำนวนโคพื้นเมืองในปี พ.ศ. 2544 ว่าเขตการเลี้ยงสัตว์ที่ 3 และ 4 มีจำนวนโคพื้นเมืองเป็นร้อยละ 68.61 และ 65.26 ของโคทั้งหมด ตามลำดับ

แต่อย่างไรก็ตามยังไม่ข้อสรุปถึงจำนวนโคพื้นเมืองที่แน่ชัด เนื่องจากข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ยังไม่สอดคล้องกัน อาทิ ข้อมูลจากการวิจัยของศรเทพ (2538) ระบุว่ามีความร้อยละ 25 ของโคเนื้อทั้งหมด ในขณะที่กรมปศุสัตว์และศูนย์สารสนเทศการเกษตรได้รายงานว่ามีสูงถึงร้อยละ 60-70 ของโคเนื้อทั้งหมด ผลการสำรวจในพื้นที่และเสวนากับเกษตรกรและผู้เกี่ยวข้องและผลจากนโยบายของกรมปศุสัตว์ในช่วงที่ผ่านมาที่มีการให้บริการผสมเทียมด้วยน้ำเชื้อโคพันธุ์ต่างประเทศและการส่งเสริมการเลี้ยงโคพื้นเมืองไม่ได้มีการปฏิบัติอย่างจริงจัง อีกทั้งจากการที่เกษตรกรนิยมที่จะคุมฝูงด้วยพ่อโคพันธุ์บราห์มันหรือการผสมเทียมโดยใช้น้ำเชื้อจากพ่อโคพันธุ์บราห์มัน ส่วนโคพื้นเมืองเพศผู้ในฝูงมักจะถูกตอนหรือขายออกไปเป็นโคเนื้อ จึงทำให้เชื่อได้ว่าจำนวนโคพื้นเมืองที่ถูกต้องนั้นคาดว่าจะต่ำกว่าจำนวนที่รายงานโดยกรมปศุสัตว์ การสำรวจเพื่อให้ทราบถึงจำนวนที่แท้จริงยังคงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

ข้อมูลผลงานวิจัยด้านเทคโนโลยีและการจัดการโคพื้นเมือง

1. ข้อมูลด้านพันธุ์โคพื้นเมือง

โคพื้นเมืองจัดอยู่ในกลุ่ม *Bos indicus* ที่มีลักษณะประจำพันธุ์ดังนี้ เป็นโคที่มีขนาดค่อนข้างเล็ก เพศผู้โตเต็มที่มีน้ำหนักประมาณ 300-500 กก. ส่วนเพศเมียจะหนักประมาณ 200-250 กก. มีขนสั้นเกรียน สีขนแตกต่างกัน อาทิ สีน้ำตาล สีเหลือง สีน้ำตาล สีดำ สีแดง มีตะโหนกเล็ก มีเหนียงคอ หนึ่งได้ท้องไม่มาก ใบหูเล็กตั้ง หน้ายาวรอบบาง หน้าผากแคบ มีนิสัยตื่นตกใจง่าย เป็นโคที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทย เนื่องจากมีความทนร้อน ทนสภาพอากาศแห้งแล้ง ทนโรคและแมลง หากินเก่ง มีความสามารถใช้อาหารหยาบที่มีคุณภาพต่ำได้ดี เลี้ยงลูกเก่ง อัตราการให้ลูกดี แต่มีอัตราการเจริญเติบโตต่ำและโครงร่างเล็ก โดยสามารถจำแนกโคพื้นเมืองไทยตามพื้นที่การเลี้ยงและลักษณะการใช้งานออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

โคพื้นเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โคภาคใต้ (โคชน) โคภาคเหนือ (โคขาวลำพูน) และโคภาคกลาง (โคลาน)

2. ข้อมูลด้านการปรับปรุงพันธุ์และเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต

ผลงานวิจัยส่วนใหญ่เกี่ยวกับวงจรของการสืบพันธุ์ การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต อาทิ การผลิตน้ำเชื้อแช่แข็งโคพื้นเมือง การใช้ฮอร์โมนกระตุ้นหรือเหนี่ยวนำการเป็นสัด การใช้เทคนิคการกระตุ้นป้อนกระตุ้นร่วมกับการผสมเทียม การจัดช่วงฤดูผสมพันธุ์ เป็นต้น

เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่นิยมใช้วิธีการผสมโดยธรรมชาติโดยการปล่อยพ่อพันธุ์เข้าคอกฝูง สำหรับการผสมเทียมนั้นเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่นิยม เนื่องจากมีปัญหาในการตรวจสอบหรือการติดต่oprะสานงานกับเจ้าหน้าที่ผสมเทียมล่าช้าไม่ทันกับความต้องการ

3. ข้อมูลด้านอาหารและการปรับปรุงคุณภาพอาหารสัตว์

พบว่าเกษตรกรรายย่อยส่วนใหญ่ยังไม่ให้ความสนใจในด้านการจัดการอาหารสัตว์ในช่วงฤดูการต่าง ๆ การให้อาหารเสริมและแร่ธาตุมากนัก จึงทำให้โคพื้นเมืองมีการเจริญเติบโตช้าและมีสุขภาพไม่ดีเท่าที่ควร ซึ่งส่งผลกระทบต่ออัตราการผสมติด น้ำหนักลูกแรกคลอด น้ำหนักหลังหย่านม และการกลับมาเป็นสัดหลังคลอดของแม่โคด้วย นอกจากนี้เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีด้านการจัดการเกี่ยวกับอาหารสัตว์

จากข้อมูลด้านชนิดและปริมาณของผลผลิตทางการเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในปี พ.ศ. 2543-2545 พบว่า พืชหรือวัสดุเศษเหลือจากพืชที่มีศักยภาพในการนำมาใช้เป็นอาหารสัตว์ ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ข้าวฟ่าง ข้าวโพด อ้อยและถั่วลิสง มีประมาณ 40 ล้านตัน/ปี (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรและกรมวิชาการเกษตร, 2546) ทำให้มีปริมาณของวัสดุเศษเหลือรวมกันประมาณ 21 ล้านตัน/ปี (ตามวิธีของ Devendra, 1988) ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการเลี้ยงโคเนื้อได้ประมาณ 19 ล้านตัว/ปี จึงเห็นได้ว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวัตถุดิบสำหรับการเลี้ยงสัตว์มากเพียงพอที่จะเพิ่มการเลี้ยงได้อีกถึง 7 เท่าของจำนวนในปัจจุบัน การนำใช้เทคโนโลยีอย่างง่ายเข้ามาช่วยปรับปรุงให้มีคุณภาพดีขึ้น เช่น การสับให้มีขนาดเล็กลง การราดด้วยกากน้ำตาล และการทำฟางหมักยูเรีย เป็นต้น การเสริมแร่ธาตุ อาหารข้นและยูเรียในอาหารข้น การใช้อาหารอัดเม็ดคุณภาพสูงหรือการเสริมแร่ธาตุก้อน รำข้าว กากน้ำตาล ใบกระถิน ใบผักคตขวาแห้ง ถั่วพืชอาหารสัตว์ กากเมล็ดฝ้าย สามารถเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้ดีขึ้น การวิจัยเพื่อนำใช้ผลผลิตเหล่านี้ให้เต็มศักยภาพจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

4. ข้อมูลด้านการจัดการการเลี้ยงโคพื้นเมือง

จากข้อมูลการวิจัยที่รวบรวมมาพบว่าโดยทั่วไปยังคงเป็นการเลี้ยงในลักษณะของการออมทรัพย์ไม่มีระบบการจัดการในด้านพันธุ์ อาหารและโรงเรือน เพราะไม่ต้องการลงทุนมาก ซึ่งหากมีการจัดการรูปแบบการเลี้ยงที่ดีโคพื้นเมืองก็สามารถให้ผลผลิตที่ดีได้

จากการสำรวจโดยการสังเกตและสอบถามจากเกษตรกรในจังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม อุดรธานี หนองคาย เลย หนองบัวลำภู และชัยภูมิ ได้ข้อมูลเบื้องต้นว่า ในการจัดการด้านพื้นที่เลี้ยงสัตว์และอาหารสัตว์นั้น เกษตรกรส่วนใหญ่จะปล่อยโคออกแทะเล็มหญ้าตาม

พื้นที่ว่างสาธารณะ ริมถนน ตลอดจนที่ว่างที่น้ำท่วมไม่ถึงในบริเวณหมู่บ้าน หากเป็นเกษตรกรที่มีพื้นที่มากและถ้ามีบริเวณที่ไม่ใช้ในการทำนาข้าวก็อาจจะหว่านเมล็ดหญ้า (ส่วนใหญ่เป็นหญ้ารูซี่) เพื่อเป็นแปลงหญ้าสำหรับเลี้ยงโค เกษตรกรบางรายที่มีโคจำนวนไม่มากนักก็อาจลอมรื้อปล่อยให้โคเข้าแทะเล็มในแปลงหญ้าที่ปลูกไว้ ส่วนรายที่จำนวนมากอาจใช้วิธีเกี่ยวไปให้สัตว์กิน สำหรับหมู่บ้านที่มีพื้นที่สาธารณะมาก เกษตรกรอาจขอใช้หรือเช่าพื้นที่จากองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เพื่อทำเป็นแปลงหญ้าไว้ใช้ในการเลี้ยงโคของตัวเอง สำหรับเกษตรกรผู้ที่มีโคราคาแพง เช่น โคพันธุ์อเมริกันบราห์มันและอินดูบราซิลพันธุ์แท้ มักนิยมขังคอกแล้วตัดหญ้ามาให้กิน

เกษตรกรมักมีความเคยชินหรือยอมรับกับสภาพโคที่จะต้องผอมในฤดูแล้งและอ้วนในฤดูฝน อีกทั้งผลกระทบจากการขาดแคลนอาหารไม่สามารถเห็นได้ทันที ทำให้ขาดความสนใจในการหาอาหารมาเพิ่ม โดยไม่ทราบว่า การขาดแคลนอาหารพลังงาน โปรตีนและแร่ธาตุ มีผลกระทบโดยตรงต่อความสมบูรณ์พันธุ์ของแม่โค มีเกษตรกรน้อยรายที่มีการใช้แร่ธาตุเสริม

5. ข้อมูลด้านการตลาดโคเนื้อและอื่น ๆ

โคและกระบือเป็นสินค้าเกษตรเพียงชนิดเดียวที่เจ้าของสามารถกำหนดราคาซื้อขายได้เอง ในปัจจุบันราคามีชีวิตของโคเนื้อประมาณกิโลกรัมละ 50-60 บาท แต่ราคาโคพ่อหรือแม่พันธุ์นั้นจะกำหนดให้สูงขึ้นได้ตามลักษณะหรือความสวยงามของโคหรือขึ้นอยู่กับลูกติดท้องหรือมีลูกติดมาด้วยหรือไม่ อย่างไรก็ตามการกำหนดราคาซื้อขายโคยังมีลักษณะที่ใช้การประเมินด้วยสายตา มีความพยายามที่จะจัดให้มีการซื้อขายโคตามน้ำหนักตัวแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ การชั่งน้ำหนักสัตว์ไม่สะดวกในทางปฏิบัติ ผิดกับความไม่เชื่อใจกันระหว่างผู้ขายกับผู้ซื้อ

ตลาดเนื้อโคในประเทศไทยสามารถจำแนกตามปริมาณความต้องการออกได้เป็น 4 ระดับ คือ ตลาดพื้นบ้าน ตลาดในชุมชนขนาดใหญ่ ตลาดห้างสรรพสินค้าหรือโรงงานแปรรูปเนื้อสัตว์ ตลาดเนื้อคุณภาพสูงหรือเนื้อนำเข้าจากต่างประเทศ เนื่องจากการเลี้ยงโคเนื้อของเกษตรกรส่วนใหญ่ยังเป็นแบบรายย่อย หากเป็นตลาดพื้นบ้านหรือตลาดชุมชนการดำเนินระบบตลาดจะเริ่มจากพ่อค้าหรือนายหน้าในท้องถิ่นทำการรวบรวมโคในท้องถิ่นมาทำการชำแหละเพื่อนำไปจำหน่าย แต่หากเป็นตลาดในห้างสรรพสินค้าหรือโรงงานแปรรูปเนื้อสัตว์ เช่น โรงงานทำลูกชิ้น จะเป็นการรวบรวมส่งให้กับพ่อค้าคนกลางรายต่อไปเพื่อนำส่งไปยังโรงงานชำแหละเนื้อสัตว์ ส่วนที่เป็นตลาดเนื้อคุณภาพสูงนั้นมักมีการดำเนินในรูปแบบของสหกรณ์ เช่น สหกรณ์โพนยางคำ จังหวัดสกลนคร ที่มีการดำเนินการครบวงจร ในปัจจุบันยังมีความจำเป็นในการพัฒนาหรือค้นหารูปแบบการดำเนินการตลาดที่เหมาะสมและเป็นธรรมกับทุกฝ่าย

6. การจำแนกกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโค

สามารถจำแนกกลุ่มของเกษตรกรที่เลี้ยงโคอยู่ในปัจจุบันตามปัจจัยด้านสาเหตุและแนวทางการเลี้ยงออกได้เป็น กลุ่มที่ได้รับโค-กระบือเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ กลุ่มที่สนใจเลี้ยงเป็นอาชีพ กลุ่มที่เริ่มเลี้ยงเนื่องจากการส่งเสริมของภาครัฐหรือเอกชน และกลุ่มที่เลี้ยงโค

สวยงาม (โคแฟนซี) และยังสามารถจำแนกตามศักยภาพการผลิตการเลี้ยงโคเนื้อได้เป็น กลุ่มที่เลี้ยงเพื่อยังชีพ (Subsistence) และกลุ่มที่เลี้ยงแบบประณีต (Intensive) โดยกลุ่มหลังนี้เป็นการเลี้ยงขุนเพื่อผลิตเนื้อคุณภาพสูงหรือเลี้ยงเพื่อปรับสภาพโคก่อนส่งขาย ทั้งนี้เกษตรกรอาจมีแรงจูงใจจากตลาดมีความต้องการสูง มีต้นทุนการเลี้ยงต่ำ ราคาโคที่สูงขึ้น มีความเสี่ยงน้อยกว่าการปลูกพืช และสามารถเป็นผู้กำหนดราคาซื้อขายได้ เป็นต้น

ปัญหาด้านโรคของโคเนื้อในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โรคหรือกลุ่มของสาเหตุโรคที่ตรวจพบจากตัวอย่างส่งตรวจที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาสัตวแพทย์เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน (ศูนย์วิจัยและชันสูตรโรคสัตว์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ-ชื่อเดิม) ในระหว่างปี พ.ศ. 2540-กรกฎาคม 2546 ได้แก่ โรคที่เกิดจากเชื้อแบคทีเรีย (Bacterial disease) โรคที่เกิดจากเชื้อไวรัส (Viral disease) โรคที่เกิดจากพยาธิในเลือด (Blood parasite) โรคที่เกิดจากพยาธิใบไม้ (Trematode) โรคที่เกิดจากพยาธิในกระเพาะอาหารและลำไส้ (Gastrointestinal nematode; GI nematode) และโรคที่เกิดจากสาเหตุอื่น ๆ มีจำนวนทั้งสิ้น 191 (25.7%), 146 (19.7%), 128 (17.2%), 82 (11%), 135 (18.2%) และ 61 (8.2%) ตัวอย่างหรือครั้ง ตามลำดับ และในช่วงเวลาที่นำข้อมูลนำมาเสนอในครั้งนี้พบว่ามีอุบัติการณ์รายปี (พ.ศ. 2540-2546) เป็นจำนวน 105 (14.1%), 127 (17.1%), 172 (23.1%), 136 (18.3%), 135 (18.2%) และ 68 (9.2%) ครั้ง ตามลำดับ (ตารางที่ 1)

ตัวอย่างที่ส่งตรวจจากจังหวัดขอนแก่นมีจำนวนสูงสุด (274 ตัวอย่าง, 37.5%) รองลงมาเป็นมหาสารคาม 124 (17%) ตัวอย่าง และกาฬสินธุ์ 103 (14.1%) ตัวอย่าง กลุ่มจังหวัดที่มีตัวอย่างของสัตว์ที่เจ็บป่วยจำนวน 10-40 ตัวอย่าง ได้แก่ จังหวัดยโสธร เลย หนองคาย หนองบัวลำภู อุดรธานี ชัยภูมิ สกลนคร และอุบลราชธานี และกลุ่มจังหวัดที่มีตัวอย่างส่งตรวจน้อยกว่า 10 ตัวอย่าง ได้แก่ ร้อยเอ็ด นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ และนครราชสีมา (ตารางที่ 3) จำนวนที่แตกต่างกันนี้อาจเนื่องมาจากปัจจัยด้านขนาดของจังหวัด จำนวนเจ้าหน้าที่สัตวแพทย์ ความสะดวกในการส่งตัวอย่าง จำนวนสัตว์ที่เลี้ยงอยู่ในแต่ละพื้นที่ ตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของแต่ละจังหวัด ระยะทางใกล้-ไกลจากศูนย์หรือห้องปฏิบัติการ เทคนิคที่ใช้ในการตรวจ การเคลื่อนย้ายสัตว์ ความรู้ความเข้าใจเรื่องการป้องกันโรค โปรแกรมวัคซีน การถ่ายพยาธิ การสุขาภิบาลสัตว์ ระบบการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ รวมถึงระดับการศึกษาและประสบการณ์ของผู้เลี้ยง เป็นต้น

โรคติดต่อจากสัตว์สู่คน (Zoonoses) ที่เป็นปัญหาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โรคของโคเนื้อที่สามารถติดต่อมาสู่คนได้โดยวิธีการต่าง ๆ ทั้งโดยการสัมผัสกับสารจากร่างกายสัตว์ที่เป็นโรค เข้าทางปากหรือโดยการกินเข้าไป โดยการหายใจ เข้าทางบาดแผลหรือโดยวิธีการใด ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ แอนแทรกซ์ (Anthrax), แท้งติดต่อ (Brucellosis), เลปโตสไปโรซิส (Leptospirosis), เมลิออยโดซิส (Meliodosis), ซัลโมเนลโลซิส (Salmonellosis) วัณโรค

(Tuberculosis) และพิษสุนัขบ้า (Rabies) เป็นต้น ยังคงมีการตรวจพบได้เป็นระยะ ๆ จึงอาจถือได้ว่าเป็นปัญหาทางด้านสาธารณสุขในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ต้องหาทางแก้ไขต่อไป ดังนั้น การส่งเสริมรณรงค์หรือให้ความรู้แก่ประชาชนทางด้านโรคสัตว์สู่คน เพื่อให้มีความเข้าใจ คื่นตัวและระมัดระวังมากยิ่งขึ้น ส่วนในด้านความปลอดภัยจากอาหารและอาหารเพื่อสุขภาพ (Health food) นั้น การดำเนินงานตามนโยบายด้านอาหารปลอดภัย (Food safety) จะเป็นหลัก ประกันให้กับประชาชนว่าจะได้บริโภคอาหารที่สะอาดปลอดภัยและมีคุณภาพ อาทิ การตรวจสอบคุณภาพอาหารและการปนเปื้อนหรือสารตกค้างในอาหารที่จำหน่ายอยู่ในท้องตลาด รวมทั้ง การให้ความรู้แก่ประชาชนและเกษตรกรให้เข้าใจด้านอาหารปลอดภัย ในแง่ของการผลิตเนื้อ นั้นยังคงต้องมีการวิจัยและพัฒนาให้ทันกับกระแสดังกล่าว ทั้งนี้อาจจะต้องมีการปรับปรุง พระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้มีความทันสมัยและเหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน อาทิ พระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2499, พระราชบัญญัติควบคุมการฆ่าสัตว์และจำหน่ายเนื้อ สัตว์ พ.ศ. 2535, พระราชบัญญัติควบคุมคุณภาพอาหารสัตว์ พ.ศ. 2525 ฯลฯ

อุปสรรคและปัญหาของการผลิตโคเนื้อพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อุปสรรค

1. ปัญหาที่อาจเกิดจากการเปิดตลาดการค้าเสรี จะต้องดำเนินการอย่างไรจึงจะสามารถ แข่งขันกับสินค้าที่มาจากต่างประเทศที่มีราคาถูกกว่าได้
2. ยังมีปัญหาการลักลอบนำเข้าเนื้อมาจากต่างประเทศอย่างผิดกฎหมาย
3. การเพิ่มจำนวนการเลี้ยงโคพื้นเมืองในช่วงเวลาที่จำกัดต้องการจำนวนแม่พันธุ์เป็น จำนวนมาก
4. เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบหรือรับเทคโนโลยีการ ผลิตสัตว์ได้ช้ามาก
5. นโยบายภาครัฐบางอย่างยังเป็นนโยบายเชิงสงเคราะห์ทำให้เกษตรกรไม่ยากที่จะ เปลี่ยนแปลงวิถีไปจากที่เป็นอยู่
6. มาตรฐานฟาร์มเลี้ยงปศุสัตว์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันไม่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อย
7. การปรับเปลี่ยนรูปแบบโครงสร้างของกรมปศุสัตว์อาจไม่เอื้ออำนวยต่อการปรับทิศทาง การผลิตโคพื้นเมือง การวิจัยและการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่เกษตรกรรายย่อย
8. การประมาณการจำนวนโคพื้นเมืองที่ถูกต้องทำได้ยาก ข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ไม่ตรง กับข้อมูลของกรมปศุสัตว์

ปัญหา

1. ปัญหาจากปัจจัยภายนอก

1. ปัญหาจากนโยบายของภาครัฐส่วนใหญ่ครอบคลุมในวงกว้างจนทำให้แนวทางในการ ปฏิบัติไม่ชัดเจน เปลี่ยนแปลงบ่อย ขาดความต่อเนื่อง เกษตรกรไม่มีส่วนร่วมในการ กำหนดแผนและนโยบาย

2. ปัญหาจากการส่งเสริมจากภาครัฐที่ขาดความต่อเนื่องในการปฏิบัติงาน การส่งเสริมที่ไม่ครบวงจรการผลิต ไม่ตรงกับความต้องการของเกษตรกรและขาดการติดตามผลหลังการส่งเสริม
3. ปัญหาจากด้านตลาดและราคา ขาดระบบการตลาดโคเนื้อที่ทันสมัยและยุติธรรม ขาดข้อมูลเกี่ยวกับส่วนแบ่งตลาดระหว่างผู้เลี้ยง พ่อค้าคนกลาง พ่อค้าปลีก ฯลฯ ภาครัฐยังไม่มีกรอบนโยบายด้านตลาดโคเนื้อและหน่วยงานควบคุมดูแลด้านการตลาดเพื่อป้องกันการปั่นราคาของพ่อค้าระดับต่าง ๆ
4. ปัญหาจากแรงจูงใจในการประกอบอาชีพ อาชีพการเลี้ยงโคเนื้อนั้นมีค่าตอบแทนหรือรายได้ไม่มากพอเนื่องจากเกษตรกรเลี้ยงรายละน้อยตัว นอกจากนี้เกษตรกรรุ่นหลังไม่เห็นความสำคัญและขาดความรักในอาชีพการเลี้ยงสัตว์

2. ปัญหาจากปัจจัยภายใน

1. ปัญหาการขาดความรู้ด้านการเลี้ยงและการจัดการของเกษตรกร โดยเฉพาะความรู้ด้านการผสมพันธุ์
2. ปัญหาจากการขาดข้อมูลด้านต้นทุนการผลิต การเข้าถึงแหล่งทุนของเกษตรกรยังจำกัดและไม่เพียงพอต่อความต้องการ ขาดความรู้ด้านการบริหารจัดการด้านการเงิน
3. ปัญหาจากพื้นที่เลี้ยงสัตว์ เป็นปัญหาที่สำคัญเนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีเนื้อที่จำกัด ขาดวิเคราะห์และจัดการพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ พื้นที่สาธารณะมีจำนวนลดลงและเข้าใช้ประโยชน์ได้ยากยิ่งขึ้นเนื่องจากมีองค์กรบริหารส่วนตำบลเข้ามาบริหารจัดการ
4. ปัญหาจากโรคและพยาธิภายนอกและภายใน เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญในด้านการจัดการพื้นฐานเกี่ยวกับป้องกันโรคติดต่อในสัตว์ การควบคุมโรคพยาธิภายนอกและภายใน นอกจากนี้เกษตรกรส่วนใหญ่ยังกลัวผลกระทบที่เกิดจากการฉีดวัคซีน เช่น การแท้งภายหลังฉีดวัคซีน จึงไม่ฉีดวัคซีนในโคที่ตั้งท้อง
5. ปัญหาจากการจัดการด้านอาหารสัตว์ เกษตรกรไม่มีความรู้ในการนำเศษเหลือทางการเกษตรมาประยุกต์ใช้เป็นอาหารหยาบทดแทน ขาดแคลนโดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้งและเกษตรกรไม่เห็นความสำคัญของอาหารหยาบที่มีคุณภาพ เกษตรกรไม่มีการนำเอาเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนอาหารสัตว์ สัตว์ที่ผลิตได้มีคุณภาพต่ำ
6. ปัญหาอันเนื่องมาจากการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยง เกษตรกรขาดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างพลังในการต่อรองและรับการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐ บางครั้งการรวมกลุ่มอาจเกิดขึ้นเฉพาะกิจไม่มีความต่อเนื่องในการดำเนินงาน

ข้อเสนอแนะด้านแนวทางการวิจัยเพื่อการแก้ปัญหา

จากผลการสัมมนา รวบรวมข้อมูลในพื้นที่ และการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการเกี่ยวกับการเลี้ยงโคเนื้อพื้นเมืองจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การเลี้ยงโคพื้นเมืองนั้นส่วนใหญ่ยังเป็นลักษณะที่ผสมผสานในระบบไร่นา สภาพพื้นที่เลี้ยงส่วนใหญ่อยู่ในทั้งท่าเลเลี้ยงสัตว์ สาธารณะของหมู่บ้านหรือใกล้กับพื้นที่ที่เป็นป่าเขาที่อยู่ห่างไกลจากชุมชน การเลี้ยงมีลักษณะที่ต้องอาศัยแหล่งอาหารตามธรรมชาติเป็นหลักและบางส่วนมีการผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น บ้างเกษตรกรยังขาดการรวมกลุ่มอย่างเป็นระบบและยังไม่มีความต้องการของการดำเนินกิจกรรมเครือข่าย ขาดข้อมูลด้านแหล่งเลี้ยงและจำนวนประชากรโคพื้นเมืองที่ชัดเจน ขาดแคลนอาหารสัตว์ตามฤดูกาล ขาดเทคนิคการคัดเลือกและปรับปรุงพันธุ์ ขาดเทคโนโลยีที่เหมาะสมในด้านการจัดการเลี้ยงโคพื้นเมือง ทำให้สัตว์ที่ผลิตได้มีคุณภาพต่ำ ขาดการจัดการด้านการตลาด ขาดการจัดการด้านสุขภาพสัตว์ จึงสามารถเสนอแนะแนวทางวิจัยได้เป็นการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาจากปัจจัยภายนอกและจากปัจจัยภายใน

1. การวิจัยเพื่อแก้ปัญหาจากปัจจัยภายนอก

1. ปัญหาจากนโยบายของภาครัฐ

- 1.1. ควรสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการกำหนดนโยบายภาครัฐ
- 1.2. ควรศึกษาเพื่อกำหนดทิศทางการผลิตโคเนื้อในแต่ละพื้นที่
- 1.3. ควรศึกษาเพื่อกำหนดประเภทของเกษตรกรเลี้ยงโคอย่างชัดเจน (กลุ่มที่เลี้ยงแบบยังชีพ-แบบประณีต) และมีนโยบายที่ชัดเจนสำหรับเกษตรกรแต่ละกลุ่ม

2. ปัญหาด้านการส่งเสริมภาครัฐ

- 2.1. ควรวิจัยเพื่อที่จะกำหนดแนวทางหรือยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมจากภาครัฐให้มีลักษณะในเชิงบูรณาการ เพื่อให้ตรงกับความต้องการของเกษตรกรหรือชุมชน มีความต่อเนื่อง อีกทั้งมีการติดตามผลหลังการส่งเสริม
- 2.2. ควรศึกษารูปแบบการสร้างเครือข่ายเกษตรกรเลี้ยงโคพื้นเมือง

3. ปัญหาจากด้านตลาดและราคา

- 3.1. ควรศึกษาแนวทางด้านการตลาดโคเนื้อ
- 3.2. ควรศึกษารูปแบบการดำเนินกิจกรรมด้านตลาดนัดโค-กระบือ
- 3.3. ควรวิจัยด้านต้นทุนการผลิตโคเนื้อในลักษณะต่าง ๆ
- 3.4. ควรศึกษารูปแบบการกำหนดราคาซื้อขายและส่วนแบ่งทางการตลาดที่เป็นธรรมกับทุกฝ่าย
- 3.5. ควรวิจัยหาข้อมูลทางการตลาดเพื่อกำหนดเป้าหมายการผลิตที่ตรงกับความต้องการของตลาดในลักษณะหรือระดับต่าง ๆ
- 3.6. การแสวงหาและเจาะกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย
- 3.7. การสร้างความนิยมในการบริโภคเนื้อโคพื้นเมือง เช่น แนวทางด้านอาหารสุขภาพ (Healthy food)

- 3.8. พัฒนาเทคนิคการแปรรูปเนื้อและผลิตภัณฑ์โคพื้นเมืองให้ตรงกับความต้องการของตลาด
- 3.9. ศึกษาการเพิ่มมูลค่า (value added) ให้กับเนื้อและผลิตภัณฑ์จากโคพื้นเมือง
4. ปัญหาจากแรงจูงใจในการประกอบอาชีพ
 - 4.1. ควรวิจัยเพื่อหาแนวทางในการสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรเห็นความสำคัญของการเลี้ยงโคพื้นเมือง
 - 4.2. ควรศึกษารูปแบบที่เหมาะสมในการปลูกฝังอาชีพการเลี้ยงโคเนื้อของเยาวชนในภาคเกษตร
 - 4.3. ควรสร้างทัศนคติเชิงบวกต่ออาชีพการเลี้ยงสัตว์ให้กับประชาชนโดยทั่วไป
 - 4.4. ควรศึกษาสภาพพื้นที่ เศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกร

2. การวิจัยเพื่อแก้ปัญหาจากปัจจัยภายใน

1. ปัญหาการขาดความรู้ด้านการเลี้ยง ควรมีการวิจัยเพื่อค้นหาเทคนิคหรือวิธีการในที่จะเป็นถึงเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่มาใช้ร่วมกับการสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้เกิดขึ้น ทั้งนี้ควรที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริงหรือโดยมีเกษตรกรเป็นนักวิจัยร่วม ทั้งนี้อาจมีหัวข้อย่อย ได้แก่

- 1.1. ควรศึกษารูปแบบการจัดการการเลี้ยงโคพื้นเมืองที่เหมาะสมในเกษตรกรแต่ละประเภท
 - 1.2. ควรศึกษาการเลี้ยงโคพื้นเมืองขุนเพื่อผลิตเนื้อคุณภาพดี
 - 1.3. ควรศึกษาการปรับสภาพโคพื้นเมืองก่อนส่งขายตลาด
 - 1.4. ควรศึกษาด้านการเลี้ยงโคพื้นเมืองในลักษณะผสมผสานกับการเพาะปลูกในระบบไร่นาสวนผสม
 - 1.5. ควรศึกษาด้านแบบการจัดการฟาร์มเลี้ยงโคพื้นเมืองแบบประณีตขนาดเล็ก ขนาดกลาง ขนาดใหญ่
 - 1.6. ควรศึกษาเปรียบเทียบผลตอบแทนด้านเศรษฐกิจ สังคมและชุมชนจากการประกอบอาชีพเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงแบบผสมผสานและสัดส่วนการใช้พื้นที่ที่เหมาะสมในกิจกรรมเกษตรด้านต่าง ๆ
2. ปัญหาการจัดการด้านการผสมพันธุ์
- 2.1. ควรศึกษาการจัดทำระบบฐานข้อมูลด้านพันธุ์ ลักษณะทางพันธุกรรมที่ดีของโคพื้นเมือง เช่น ความต้านทานโรค ความทนทานต่อลักษณะภูมิอากาศที่ร้อนชื้น ความสามารถในการใช้วัตถุดิบอาหารสัตว์คุณภาพต่ำ การบันทึกข้อมูลการผสมพันธุ์
 - 2.2. ควรศึกษาแนวทางการปรับปรุงพันธุ์

- 2.3. ควรศึกษาแนวทางการขยายพันธุ์โดยวิธีการต่าง ๆ โดยเฉพาะการผสมเทียมหรือการใช้พ่อโคพื้นเมืองที่ผ่านการทดสอบสมรรถภาพมาคุมฝูง ซึ่งอาจต้องร่วมกับการสร้างแนวคิดในการใช้คอกผสมพันธุ์หรือรูปแบบการจัดการที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่

3. ปัญหาจากการขาดข้อมูลด้านต้นทุนการผลิต

- 3.1. ควรศึกษาด้านต้นทุนการผลิตโคพื้นเมืองของเกษตรกรในแต่ละกลุ่มมีลักษณะ
- 3.2. ควรศึกษาด้านแบบการวิเคราะห์ส่วนแบ่งทางการตลาดที่เหมาะสมและยุติธรรมต่อทุกฝ่าย
- 3.3. ควรศึกษาแนวทางการเข้าถึงแหล่งทุนของเกษตรกร
- 3.4. ควรศึกษารูปแบบการบริหารจัดการด้านการเงินของเกษตรกรและการส่งเสริมที่เหมาะสม

4. ปัญหาจากพื้นที่เลี้ยงสัตว์

- 4.1. ควรศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการจัดการพื้นที่การเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพ
- 4.2. ควรศึกษาเพื่อกำหนดพื้นที่การใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ที่ชัดเจน
- 4.3. ควรศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ในพื้นที่สาธารณะ
- 4.4. ควรศึกษารูปแบบการจัดการในระบบชุมชนร่วมกับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น

5. ปัญหาจากโรคโคพื้นเมือง

- 5.1. ควรศึกษาทางด้านรูปแบบการดำเนินงานให้บริการด้านสุขภาพที่มีประสิทธิภาพของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 5.2. ควรศึกษาผลแนวทางการสร้างอาสาสมัครพัฒนาสุขภาพสัตว์ในชุมชน
- 5.3. ควรศึกษาการใช้สมุนไพรหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการด้านสุขภาพสัตว์
- 5.4. ควรศึกษาด้านการส่งเสริมให้เห็นความสำคัญของการสร้างภูมิคุ้มกันโรคติดต่อในโคพื้นเมือง
- 5.5. ควรศึกษาด้านการปรับทัศนคติในด้านการฉีดวัคซีนป้องกันโรคคอบวมและปากและเท้าเปื่อย การควบคุมโรคพยาธิทั้งภายนอกและภายใน
- 5.6. ควรศึกษารูปแบบการเลี้ยงโคพื้นเมืองในระบบปศุสัตว์อินทรีย์หรือเกษตรอินทรีย์

6. ปัญหาจากการจัดการด้านอาหารสัตว์

- 6.1. ควรศึกษาทางด้านการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมทางด้านการใช้วัตถุดิบอาหารสัตว์ที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นและฤดูกาล
- 6.2. ควรศึกษาการปรับใช้วัสดุเศษเหลือหรือผลพลอยได้ทางการเกษตรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เพื่อการเลี้ยงโคพื้นเมือง
- 6.3. ควรศึกษารูปแบบที่เหมาะสมในการปรับปรุงคุณภาพพืชอาหารสัตว์ในพื้นที่เลี้ยงสัตว์ส่วนบุคคลหรือพื้นที่สาธารณะ

- 6.4. ควรศึกษารูปแบบการผลิตและธนาคารเสบียงอาหารสัตว์ของเกษตรกร
 - 7. ปัญหาจากการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยง
 - 7.1. ควรศึกษารูปแบบหรือแนวทางการสร้างเครือข่าย การเชื่อมโยงเครือข่าย การบริหารจัดการเครือข่ายเกษตรกรเลี้ยงโคพื้นเมือง
 - 7.2. ควรศึกษารูปแบบการสร้างทัศนคติที่ดีต่อการรวมกลุ่มของเกษตรกรและการสร้างเครือข่าย
 - 8. ปัญหาด้านโรคสัตว์สู่คน
 - 8.1. ควรศึกษาแนวทางในการนํานโยบายด้านอาหารปลอดภัยมาสู่การผลิต การฆ่า และชำแหละ การแปรรูปเนื้อและผลิตภัณฑ์จากโคพื้นเมือง การปรุงอาหารสุกดิบ
 - 8.2. ควรศึกษาแนวทางการป้องกันโรคสัตว์สู่คนที่ติดต่อในรูปแบบต่าง ๆ
-